

simplificà el grup. Segurament es trobava ja en l'original de Llull la frase del *Blanq.*: «hom los fa menjar per força, e per açò són los chichs ronyosos e ab buanyes, e han *vèrtoles* y vexigues ---», car si bé es troba en la part de l'obra només conservada en l'ed. valenciana de 1521, de llenguatge modernitzat, frases semblants (encara que sigui sense la menció de les *vèrtoles*) figuren en la *Doctr. Pueril* de Llull i en Arnau de Vilanova, amb la mateixa etiologia, i la repetició de la idea etiològica garanteix l'autenticitat del conjunt de la cita, i fa probable que fins el nostre mot vingui ja de l'original: veg. els detalls que dono en vol. II, 307b42 i 308b13-18.

Queda en ús popular després, des dels Ss. xv i xvi: «per raó de la dita *vèrtola*, la qual jo tenia e encara tinc, jo no pogui cercar lo dit Mazon, mas jo'l trobí un dia que isquí de casa ---» en una carta datada del 1446 (*Epist.*, NCl. IX, 115.24). «Trobaran tenir una *vèrtola* en lo angonal y algunes pústules» a. 1592 (plec de cartes comunes de l'Arx. Mun., p. 55). *AlcM* el cita en el *Regiment preservatiu de pestilència* del val. Lluís Alcanyís, a. 1490, i en un doc. d'arxiu segarenc del S. XVI. El mot s'havia convertit, doncs, també en el nom de la buba o bubó de la pesta i altres malalties greus (cf. *GLÀNOLA*, *BALIDA* i *minova*).

Seguí, però, també com a designació de ganglis i minoves: «DE LES *VÈRTOLES*, en algunes parts del cos ha unes *vertoletes* o *glanoletes*, les quals --- unes són per mudar un humor en altre, o per donar força --- o per beure's lo humor que poria danyar --- *aden*, *glandula*», OPou (*ThPn.*, 280, 293). Com a exs. d'aquestes *vèrtoles* o *glanoletes* dóna la pineal, les paròtides, salivars, amigdales, pàncreas etc., i no esmenta les minoves o escrófules, però diu que n'hi ha d'altres en els angonals, aixelles etc. La variant diminutiva l'usa encara més sovint que *vèrtola*: aquella 3 vegades p. 280, i 2 a la 293, no sempre l'usa com un veritable diminutiu, car també l'aplica al pàncreas, que és quasi com la meitat de l'estómac i del fetge.

Més tard ha seguit en ús a gran part del territori, sobretot a les Illes i al S. i N. del P. Val.; en el S. XVII també a l'Alt Emp.: «hi hagué cruel mortaldat de criatures --- que-s morian de pigota o varola --- la verola --- y alguns treian pigues y altres *vèrtolas* o bonys en los angonals --- morí de la corrença de la pigota o varola», Jer. Pujades, a. 1608, *Dietari* II, f° 122; i ja junt amb *piga*, en el vol. I, 122r°, any 1601-5.

Avui, del N. valencià: «*bèrtula*: ame<L>la o durulló que 's fa al còll quan fan mal los quixals»; «seca o infarto ganglionar», segons GaGirona, *Vocab. del Maestrat*, però com a propi de la Plana. El *DFgra.* dóna «*vèrtola*: bossinet redó de carn que se troba en alguna part del cos: landrecilla o glándula». Segons *AlcM* l'acc. infart ganglionar s'usa també en el Sud val. i a Mall., o gangli en el Pall. i a les dues illes; pron. amb *v*- i amb *e* oberta en tots aquests llocs. El derivat «*vertolasses* o *gotornons*: tonsillae», *DTa.* 1670. «Un nirvi *envertolat* de tristors» en el mall. Salv. Galmés. No existeix *vertoles* (dicc. Llombart)

disbarat de lectura.

D'altra banda hi ha hagut encara un altre significat. En les Glosses de Munic, de c. 1400 o fi S. XIV, i compilades a Ribagorça, figura «vibex: *vertola* que fica ['queda', aragonesisme] en la esquena del batut», f° 13v° 6; Saroihandy tradueix «meurtrissure» tot fent observar que és un sentit no documentat fins ara (*RFgn.* XXIII, 251). Però n'hi ha una altra dada en el valencià Roís de Corella, fi S. XV, en forma masculina: «*vèrtol*: regruix que un açot fa en la pell» defineix Aguiló en citar el text «esforçaven-se entre si qui li donaria major ferida: enmaceixen⁹ aquella flor de natura humana, cobrén-la de plagues, de *vertols* e nafres, de la planta dels peus fins al cap», *Quart del Car-tòxà*, 44v°.

És clar que els assots es donen en l'esquena i que els seus *vibex* o *vèrtol(e)s* queden en l'esquena, com diu el glossador de Munic, i de cap a peus, com diu Corella, o sigui des del coll fins al còccix, tot al llarg de les vèrtebres i amb l'aspecte d'aquests «duru-llons» (GaGirona), semblant a la protuberància de les vèrtebres. Entre això i el fet que les vèrteles dels genolls i del coll són entorn d'una articulació, essent 'articulació' el sentit llatí de *vertebra*, no hi ha dubte que l'etimologia VERTEBRA queda ben fundada semànticament.

D'altra banda reconec que també se m'ha acudit una altra idea etimològica. Si *glànola* GLANDULA ve de GLANS, -DIS, les glans es deien en àrab *bälláta*. Una part de les fonts aràbigues li donen com a plural el pl. regular *bälluât*: això Lerchundi, Beaussier, i Dozy (*Suppl.* I, 112a) cita aquest plural en *Abdel Masib al Kindi*; d'altres, com *PAlc.* i *RMa.*, se serveixen del colle. *bällút*. És sabut que l'àr. *bälláta* va donar el cast. i val. *bellota*. Però podríem imaginar que en aquest plural, en l'ús anatómic, la H s'hagués diferenciada en *ri* com en *marlota*, *birla*=*bitlla*, *camamiira*=*camamilla*, i que el suposat plural *bärluât* hagués donat **berloteta*, d'on amb metàtesi el nou plural *vertoletes*, tan freqüent en OPou; *vèrtola* llavors seria una formació regressiva extreta de *vertoletes*.

Combinació certament complicada. També sembla contradita: 1) per la data més antiga de *vèrtola* que la del dim. (2 o 300 anys); 2) l'aparició del simple en molts més autors; 3) l'altre significat 'macadura d'asot' en fonts també més antigues que OPou, i que forneix un altre enllaç amb VERTEBRA.

No sembla que s'hi pogués insistir gaire. Si no fos que el sinònim *baliva*/*balida*, sembla tornar-nos a acostar al *bälláta* aràbic, si és que no té l'etimologia que fins ara s'ha admès. *Balida* és nom dialectal de les minoves o adives, que segons *AlcM* s'usaria a Tarr., i sembla, a Tortosa, i a Bna., en les dues variants *balida* i *baliva*. *Baliva* ja registrat com a dial. per Lab. 1839 i el *DFa*. Doncs, *balida*, si fos la forma originària entre aquestes dues, podria venir de *bälálit* que com a plural de *bälláta* és preferit per *RMa.*, Roland i el gloss. del Razi per Ibn-al-Haššà, metge africà del S. XIII (Dozy, *Suppl.* I, 112). *Bälálit* amb haplogia podia donar *balida*.